

VI Zem naglota papēža

VĀCU OKUPĀCIJAS SAKUMS

Kad 1917. gada 3. septembra vakarā izbeidzu savu "Iskorada" emisāra uzdevumu 3. milicijas iecirknī un atgriezos savā jaunajā dzīvokli Suvorova ielā 37, biju smagu nojautu nomākts. Polītiskais stāvoklis vēl bija neskaidrs. Kā vācu militārā vara izturēsies pret brīvi vēlētajām, likumīgajām iestādēm un reprezentatīvajām organizācijām - Rīgas pilsētas domi, Rīgas strādnieku deputātu padomi un Rīgas tautas miliciju, šķita, ka starptautisko tiesību principi prasīja atļaut šīm vietējām pašvaldības un varas iestādēm turpināt savu darbību ierobežotā formā un militāro iestāžu kontrolē. Tas pats varēja attiekties arī uz arodbiedrībām un sabiedriskām organizācijām.

Šaubas gan radīja nepilnīgās ziņas no jau 1915. gada okupētās Kurzemes. Tās liecināja, ka latviešu organizācijas tur bija aizliegtas. Bažas radīja šejienes vāciešu sagaidāmā lielā ietekme, kas centīsies atjaunot savas revolūcijas laikā zaudētās pozīcijas un privilēģijas. Bija sagaidāms, ka militārā vara nepielaidīs politisko partiju, sevišķi radikālās sociāldemokratijas, darbības turpināšanu.

Nākamajā rītā. 4. septembrī, Rīgas padomes telpās salasījās pilsētā palikušie "Iskorada" locekļi, kuŗu vairākums tagad bija mazinieki - internacionālisti. Steidzīgi uzrakstīja memorandu vācu valodā, kuŗu Pauls Kalniņš iesniedza vācu kaŗaspēka komandierim, kas rezidēja "Romas" viesnīcā. Personīgu tikšanos vācu ģenerālis noraidīja. Memorandā bija izteiktas prasības, lai atļauj tālāk darboties strādnieku deputātu padomei, augusta mēnesī ievēlētajai pilsētas domei un citiem likumīgajiem pašvaldības orgāniem. "Iskorads"

savu iesniegumu nobeidza ar aizrādījumu, ka "vācu militārā pārvalde nomierinātu lielā mērā visu tautību pilsoņu uztrauktos prātus, ja tā paziņotu, ka paliek spēkā visas politiskās tiesības un tautību vienlīdzība, un, ka netiks aizkārtas pastāvošās arodnieciskās un politiskās organizācijas".

Atbildi uz šo iesniegumu mēs nekad nesaņēmām, un vācu militārā pārvalde visos nākamajos 13 okupācijas mēnešos nekad nestājās sakaros ar latviešu organizāciju pārstāvjiem. Jaunievelētajai pilsētas domei neatļāva sapulcēties, un jau septembra pirmajās dienās demokrātisko pilsētas pagaidu valdi, kas bija sastādīta saziņā ar Rīgas strādnieku deputātu padomi, atcēla. Pilsētas galvas krēslā, Gustava Zemgaļa vietā, nosēdās kāds vācu hauptmanis.

ATKAL PAGRĪDĒ

4. septembrī vīrs ieejas Rīgas strādnieku deputātu padomes telpās [vēlākajā Rīgas prefektūras namā] vēl plīvoja sarkanais karogs. Ievērojot nedrošo stāvokli un pielaižot iespēju, ka vācu militārās iestādes var kaŗaspēkam likt ieņemt padomes telpas, nolēmām tās atstāt un dokumentus pārvest uz kādu drošāku vietu, par kādu sākumā R. Endrups bija izraudzījis pamestās Krāj un aizdevumu kases telpas Aleksandra un Matīsa ielas stūrī.

Sarkanais karogs bija pievilcis dažus vācu armijas kareivjus, kas bija SPD biedri. Viņu skaitā bija arī kāds vācu vairākuma sociāldemokrātu partijas darbinieks Heincs Šteinfelds no Hamburgas, kas vēlāk mums izdarīja ārkārtīgi svarīgus pakalpojumus. Bija arī divi kareivji, kas darbojās par SPD centrālorģāna "Vorwaerts" frontes

korespondentiem. Visus viņus aizvedu personīgām pārrunām drošākā vietā mūsu dzīvoklī, kur kopā ar tēvu informējām viņus par faktiskajiem apstākļiem vācu okupētajā Rīgā. "Vorwaerts" jau pēc dažām dienām sniedza šo informāciju ievada veidā, un tās bija pirmās patiesās ziņas par stāvokli okupētajā Latvijas galvaspilsētā, kas sasniedza ārvalstis.

Rīgas strādnieku deputātu padomes prezidijs septembra sākumā jau sasauca slepenu izpildu komitejas sēdi. Salasījās gan komitejas locekļu vairākums, bet daļa bija evakuējusies uz Vidzemi un daži izklīduši. Izpildu komiteja nolēma darbību slepeni turpināt, lai uzturētu Rīgas strādnieku brīvi vēlēto pārstāvniecību un mēģinātu izveidot sakarus ar sociāldemokrātu pārstāvjiem Vācijas Reichstāgā [parlamentā], cerot no viņiem saņemt politisku atbalstu latviešu centieniem. Nolēma arī pārvēlēt izpildu komitejas prezidiju, no kuŗa locekļiem daži [piem. Otto Kārklīņš] bija pārcēlušies uz vēl brīvo Vidzemi, un samazināt tā sastāvu līdz pieciem locekļiem, lai vieglāk varētu turpmāk darboties nelegālajos apstākļos.

Balsojot, prezidijā ievēlēja četrus maziņiekus [Paulu Kalniņu, Frici Menderu, Valdemāru Rikveili un Brūno Kalniņu] un tikai vienu lielinieku [Rūdolfu Endrupu]. Tā sākās demokrātiski vēlētais Rīgas strādnieku deputātu padomes maziņieciskais posms, kas turpinājās nākamās sešus mēnešus, līdz padomes darbības izbeigšanai. Lielinieki bija šo pozīciju zaudējuši, un maziņieki varēja svarīgā vēstures laikmeta maiņā runāt Rīgas strādnieku vēlēto pārstāvju vārdā. Tam bija liela nozīme Latvijas izšķirīgajā posmā, kad bija jāatrisina Latvijas nākotnes jautājums.

Sociāldemokrātiskā partija devās atkal pagrīdē. Nelegāli turpināja darboties Centrālā un Rīgas komiteja, kas īsā laikā uzbūvēja nelegālo Rīgas organizācijas aparātu.

Pirmā vēl puslegālā apspriede notika kādā liela dzīvokli Avotu iela, piedaloties partijas aktīvistu lielākai daļai. Biju tur kopa ar Rīgā palikušajiem maziņkiem, no kuŗiem daži trūka Andrejs Petrevics bija aizvests gūsta ka Rīgas prefekta palīgs, bet Kristaps Eliass un Kārlis Dēķens bija pārcēlušies pie radiem uz laukiem. Šinī sanāksme pārrunāja jauno politisko stāvokli un kārtoja pāreju uz nelegālo darbību

Septembra pirmajās nedēļās izveidojas Rīgas organizācijas tīkls pilsēta bija sadalīta rajonos un apakšrajonos, kas savukārt apvienoja lielāku skaitu pulcinu, gluži ka tas bija cara laikā. Partijas biedru skaits stipri samazinājās, un agrāko 2.500 vieta tagad nelegālajā partija Rīgā vairs bija tikai kādi 500. Daļa bija aizgājusi līdz ar kaŗaspēku uz Vidzemi, citi bija izklīduši vai arī nevelējas piedalīties bīstamajā nelegālajā darbā.

Centos šinīs pārkārtošanas nedēļās noorganizēt visu maziņeku atsevišķos pulciņus, lai varētu radīt kopīgu organizatorisku vienību Tā izveidojās VI apakšrajons, kas ietilpa Rīgas organizācijas I rajonā ar apmēram 100 biedriem. Apakšrajons turpmākajos deviņos mēnešos izvērtas par maziņeku idejisko centru, kas vadīja diskusijas ar partijas lielniecisko vadību un vēlāk. 1918. gada jūnijā, lika pamatu atsevišķai maziņieciskai sociāldemokratu partijai. Apakšrajonu idejiski vadīja Pauls Kalniņš. Fricis Menders un Kārlis Kurševics, bet organizatoriskais darbs gūlās uz maniem pleciem.

Līdz ar partiju uz nelegālu darbību pārgāja arī Latvijas Sociāldemokratiska Jaunatnes savienība, kuŗas Centrālkomitejas priekšsēdis biju es. Tā apvienoja virkni jaunatnes pulciņu, kas paturēja savus revolūcijas laika nosaukumus. Aktīvākie bija "Laboremus". "Liesma", "Ausma", "Vienība" u.c. Šie pulciņi, kuŗu biedru vairums

bija skolnieki un jauni strādnieki, rīkojas ļoti rosīgi, bieži pulcējoties savas sanāksmes, kur sistemātiski studēja sociāldemokratijas teoriju un vēsturi. Bija arī dažas visu pulciņu kopsapulces. Atceros vienu tādu Mīlgravī, kas notika kāda nakti, pilnīgi aptumšotā liela vasarnīcā. Citreiz atkal braucam laivās pāri Ķīšezeram, un pulcējamies meža, pretēja krasta. Jaunatnes savienība ieturēja maziņecisku virzienu, un okupācijas laika tur tikpat ka nebija lielinieku. Būdams Jaunatnes savienības priekšsēdis, piedalījos visas partijas Centrālkomitejas sēdes, un tādā kārtā katru mēnesi tikos ar Jūliju Daniševski un citiem lielinieku vadoņiem.

Nelegālo darbību atvieglāja tas apstāklis, ka vācu okupācijas vara vāji pārzināja latviešu politiskos darbiniekus. Viņu politiskā policija, "Geheime Feldpolizei", zināja vienīgi revolūcijas dienas presē pieminētos politiķu vārdus, bet tā vāji orientējās jautājumā par viņu nozīmi un līdzdalību pagrīdes darbā. Bija arī daži riskanti brīži. Atceros kādu gadījumu, kad biju ieradies Centrālkomitejas sēdē, kas notika kādas sētnieces divistabu dzīvoklī, kaut kur Dzirnāvu ielā. Pēkšņi pie ieejas durvīm blakus istabā piekļāvēja. un istabā ienāca pāris vācu policistu, kas saka ar sētnieci sarunāties par kādu īrnieku, kuŗu viņi meklēja. Policistiem vajadzēja tikai spert dažus soļus un pavērt durvis uz otru istabu, kur sēdējām pieci vīri ar Daniševski priekšgalā un nelegāliem papīriem rokās, lai mēs kristu policijas rokas Tas tomēr nenotika. Saņēmuši viņiem vajadzīgos sētnieces paskaidrojumus, policisti aizgāja, un mēs pēc dažiem sasprindzinājuma brīžiem varējām pārtraukto sēdi turpināt.

OKUPĀCIJAS APSTĀKLĪ

Pāreja no revolūcijas uz okupācijas laikmetu Rīgā bija ļoti krasa. To sajuta nevien politiķi, bet visi iedzīvotāji. Visas februāra revolūcijas laikā nodibinātas pašvaldības iestādes, padomes un partijas, kuŗas bija vadījuŗas pēdējos piecos mēneŗos politisko un saimniecisko dzīvi, bija slēgtas. Atļautas bija vienīgi daŗas patērētāju biedrības, kuŗas savos veikalos pārdeva iedzīvotājiem pārtikas vielas ļoti ierobeŗotos apmēros. Patērētāju kooperatīvu savienības priekŗgalā darbojās vecais maziņieks V. Straujānis. Bija vēl palikuŗas pāris kultūras biedrības, to skaitā latvieŗu izglītības biedrība, kas uzturēja latvieŗu ģimnaziju. Rīga bija pilnīgi izolēta tiklab no vēl neieņemtās Vidzemes un latvieŗu daudzajiem bēgļiem Krievijā, kā arī no satiksmes ar Zemgali un Kurzemi. Izbraukŗšanai no Rīgas un iebrukŗšanai Rīgā vajadzēja seviŗķas atļaujas, un tās izsniedza tikai vācieŗiem. Œejienes vācieŗus okupācijas pārvalde iecēla policijas un administrācijas amatos. Ar katru mēnesi pieauga rekvizīcijas un okupantu patvaļa, un līdzās tām trūkums un bads. Kurzemes bēgļus izlaida uz viņu agrārajām dzīves vietām, bet daudzi latvieŗi bija devuŗies jaunās bēgļu gaitās, Rīgai krītot. Latvijas galvaspilsēta bija zaudējusi daudzus iedzīvotājus, tās sabiedriskajā un politiskajā dzīvē bija iestājies kapa klusums.

Čerību uz drīzām pārmaiņām nebija. Œeizariskajai Vācijai bija militāri panākumi, bet Krievijas armija nebija vairs spējīga karu turpināt. Atceros, ka 1917. gada rudenī ļoti pesimistisks bija arī J. Daniŗevskis, kas kādā privātā sarunā man teica, ka Krievija esot karu zaudējusi un Latvija kļūŗot par Vācijas sastāvdaļu. Latvija varēŗot tad vēlēt daŗus deputātus Vācijas Reichstāgā, bet vietējā pārvaldē latvieŗiem nebūŗot nekādas teikŗanas. Viņŗ vēl piemetināja: "Tev jau būs labi, tu jau proti vāciski, bet es nemāku vāciski runāti".

Œādos apstākļos bija jākārto personīgā dzīve. Darba un

ienākumu man nebija nekādu, dzīvoju pie vecākiem, kas abi sāka praktizēt par ārstiem, un tad jau pietika visas ģimenes uzturam. Kādu laiku raudzīju mācīt privātsundās latīņu valodu, kas toreiz bija mana stiprā puse, bet izpeļņa tur bija maza.

Dzīvojām, kā jau minēju, Suvorova ielā 37. Tā nama politisko iemītnieku sastāvs bija ļoti raibs. Pirmajā stāvā līdz savai apcietināšanai dzīvoja lielnieku Centrālkomitejas sekretārs Kārlis Krastiņš [Viktors]. Otrajā stāvā, pēc dažiem mēnešiem, 1918. gadā no bēgļu gaitām Krievijā atgriezās vēlākais deputāts Jūlijs Celms. Trešajā stāvā dzīvojām mēs, trīs Kalniņi, bet ceturtajā istabas īrēja Kārlis Ulmanis un Miķelis Valters.

DEMOKRATISKAIS BLOKS

Pamazām sāka kustēties arī latviešu pilsonisko partiju vadītāji. Pauls Kalniņš bija septembra sākumā saticis demokrātu partijas darbinieku un rakstnieku A. Deglavu. Viņš bija paziņojis par strādnieku deputātu padomes iesniegumu vācu armijas komandierim un aicinājis arī pilsoniskās partijas sākt rīkoties šinī virzienā. Tad septembra vidū, zvērināta advokāta E. Bites dzīvoklī Dzirnavu ielā, notika pirmā kopējā apspriede, kuŗā piedalījās tiklab sociāldemokrāti, kā arī demokrātu partijas un Zemnieku savienības pārstāvji. Šinī pirmajā apspriedē piedalījās tikai pieci vīri, bet vēlākās sanāksmēs dalībnieku skaits pieauga, klāt nākot arī revolucionāro sociālistu, radikāldemokrātu, republikāņu un neatkarības partijas pārstāvjiem. Sociāldemokrātus apspriedēs pārstāvēja Fr. Menders. P. Kalniņš. M. Skujenieks, bet dažās sēdēs arī advokāts K. Kurševics un kooperators V. Straujānis. Sociāldemokrāti

sākumā uzstājās kā Rīgas strādnieku deputātu padomes pārstāvji, bet vēlāk. sākot ar 1918. gada jūniju, kā atjaunotās LSDSP delegāti.

Demokratiskajam blokam nebija noteiktas organizatoriskas formas un pastāvīgas vadības. Bloka darbība izpaudās astoņu latviešu demokratisko partiju pārstāvju periodiskās apspriedēs. Tur saskaņoja politisko darbību, izstrādāja kopīgas deklarācijas un rezolūcijas. Bloka sēdes bija slepenas, bet par tām bloka dalībnieki ziņoja savu partiju vadībām. Partijas savukārt pauda bloka politiskās prasības tālāk latviešu sabiedrībā. Drūmajā okupācijas dzīvē bloka aktivitāte rādīja ceļu uz nākotni.

Septembra beigās Demokratiskais bloks panāca principiālu vienošanos par Latvijas nākotni. Rīgas krišana un Krievijas armijas sabrukums liecināja, ka tā vairs nespēs atkaņot Latviju. Vācu preses raksti savukārt rādīja, ka vācu militārās aprindas vēlas pievienot Kurzemi šādā vai tādā veidā sev. Rīgas un Vidzemes liktenis 1917. gada rudenī vēl likās neskaidrs. Par Latgali varēja domāt, ka tā paliks pie Krievijas. Latvijai draudēja sadalīšana, bet Kurzemei pakļaušana vācu muižniecības varai un pārvācošana. Demokratiskā bloka apspriedēs atzina, ka jaunajos apstākļos jāatsakās no līdzšinēja viedokļa par "brīvu Latviju brīvajā Krievijā", un jāprasa pilnīga Latvijas neatkarība. Bloks uzdeva diviem sociāldemokrātiem un diviem pilsoņiem izstrādāt šinī garā motivētu rezolūciju. To veica dažu dienu laikā un tad vienbalsīgi pieņēma bloka kopsēdē. Izejot no latviešu organizāciju un partiju 1917. gada 12. augusta deklarācijas, un atsaucoties uz tautu pašnoteikšanās principu, rezolūcija prasīja "republikānisku, neitralizētu, nedalītu Latviju, kuŗai ir brīva noteikšana par savu valsts Satversmi, savu teritoriju un savu neitrālu jūras piekrasti un ostām". Turpmāk prasība pēc neatkarīgas un demokratiskas Latvijas

valsts radīšanas bija vienīgais Demokratiskā bloka kopdarbības pamats. Ārpusē palika latviešu reakcionārā "tautas partija", ko vadīja Fr. Veinbergs un A. Krastkalns, kas neatzina demokrātiju un atbalstīja Latvijas pievienošanu Vācijai. Blokā nepiedalījās arī lielinieki, kas aizstāvēja krievisko orientāciju. Viņi gribēja Latviju paturēt Krievijas valsts sastāvā un, demokrātijas vietā, lika prasību pēc padomju varas.

Bloka personālais sastāvs nebija stingri noteikts, tāpat arī katras partijas pārstāvju skaits. Bloka aktīvākie darbinieki bija šādi 17 politiķi: R. Bēnuss, E. Bite, M. Brūzis, A. Butuls, A. Deglavs, P. Kalniņš, K. Kurševics, Fr. Menders, Spr. Paegle, E. Skubikis, M. Skujenieks, V. Straujānis, E. Strautnieks, E. Traubergs, K. Ulmanis, M. Valters un A. Zēbergs. Vairums no viņiem vēlāk, neatkarības laikā, bija Latvijas ministri un deputāti, bet, šīs rindas rakstot, visi 17 jau aizgājuši nebūtībā.

Bloka sēdes parasti vadīja M. Skujenieks. Tās notika nelegāli aktīvāko darbinieku privātos dzīvokļos vai dažu latviešu kredītiestāžu telpās. Vācu okupācijas iestādēm un viņu slepenpolicijai gada laikā neizdevās atklāt Demokratiskā bloka darbību.

SLEPENIE SAKARI AR BERLĪNI

Vienlaicīgi ar Demokratisko bloku neatkarības rezolūciju pieņēma arī Rīgas strādnieku deputātu padomes prezidijs.

Tagad atlika atrast līdzekļus, kā šos vēsturiskos dokumentus darīt zināmus Vācijas valdībai, kuŗas varā atradāmie, un tās parlamentam, sevišķi Reichstāga abām sociāldemokrātu frakcijām, no kuŗām varēja gaidīt politisku

atbalstu. Ja Latvijas prasības tiktu minētas vācu Reichstāga, tad tās kļūtu zināmas arī neitrālo un sabiedroto valstu preseī. Vācu valdībai latviešu demokratisko organizāciju prasības bija jāziņo, lai tā zinātu latviešu tautas stāju un lai dokumentētu pretestību baltvācu aktivitātei, kas ar vācu militārās vadības un konservatīvo partiju atbalstu centās panākt Latvijas pievienošanu Vācijai. No valdības, kas tolaik atradās lielā atkarībā no virspavēlniecības [ģenerālis Lūdendorfs], mēs neko sevišķu negaidījām. Savas cerības likām uz neatkarīgo sociāldemokrātu -[USDP] partiju, kas bija kara gados radusies, atšķēloties no kara atbalstītājas partijas [SPD] vairākuma. Turklāt manam tēvam bija no emigrācijas laikiem ļoti labi pazīstams neatkarīgo partijas priekšsēdis Georgs Ledeburs. Neatkarīgie sociāldemokrāti bija Reichstāga jau vairākas reizes uzstājušies pret virspavēlniecības iekarošanas plāniem un valdības pakļāvību šai visvācu līnijai. Jau 1915. gadā Ledeburs bija piedalījies Šveicē Cimmervaldē Internacionālo sociālistu konferencē, kopā ar latviešu un dažu citu valstu pret karu noskaņotajiem sociāldemokrātiem. Tāpēc zinājām, ka Ledeburs mūs atbalstīs. Pret vairākuma sociāldemokrātiem [SPD], kas balsoja par kara kredītiem, bijām atturīgi, bet zinājām arī, ka viņi ir pret vācu militāristu iekarošanas mērķiem Baltijā. Tāpēc atzinām, ka arī viņiem jānogādā neatkarības rezolūcijas teksts. No vācu pilsoniskajām partijām nekādu atbalstu necerējām, tāpēc pie tām negriežamies. Šo viedokli atbalstīja arī pārējie Demokratiskā bloka locekļi.

Demokratiskā bloka un strādnieku deputātu padomes dokumentus no hermētiski izolētās Rīgas uz Berlīni slepeni nogādāja daži vācu kareivji - sociāldemokrāti, kas bija ar mums nodibinājuši sakarus tūlī pēc Rīgas krišanas. Galvenais no viņiem bija Heincs Šteinfelds no Hamburgas. Viņš aizveda neatkarības rezolūciju uz Berlīni, aizgāja uz

Reichstāgu un nodeva to personīgi Ledeburam. Ar Šteinfeldu sastrādājām veselu gadu līdz pat vācu 1918. gada revolūcijai. H. Šteinfelds bija vēlāk Hamburgaas pavalsts parlamenta deputāts, bet pēc Otrā pasaules kara Ziemeļvācijas arodbiedrību apvienības priekšsēdis. Šis vācu kareivis, kam ir lieli nopelni Latvijas neatkarības veicināšanā, nomira sešdesmitajos gados. Man bija izdevība apmeklēt mūsu veco draugu dažus gadus pirms viņa nāves.

Ledeburs nolasīja Demokratiskā bloka un strādnieku deputātu padomes neatkarības. rezolūcijas pilnu tekstu 1917. gada 1. decembra sēdē Reichstāgā. Viņš savā runā pieprasīja pilnu pašnolemšanos un tiesības Latvijas iedzīvotājiem brīvā un vispārējā nobalsošanā izšķirties par savu nākotni. Ledebura runu un Latvijas neatkarības prasību atreferēja vācu sociāldemokrātu prese, un no turienes to pārņēma Šveices, Hollandes un Zviedrijas laikraksti. Šādā kārtā neatkarības prasība kļuva pirmoreiz starptautiski zināma.

Šos slepenos sakarus ar Berlīni izveidojām plašāk. Gada laikā Neatkarīgajiem sociāldemokrātiem un viņu laikrakstiem, sevišķi "Leipziger Volkszeitung", nosūtījām kādus 40 dokumentus. Bez Ledebura, vairākās runās mūsu prasību atbalstīja arī otrs neatkarīgo līderis, Karalauču advokāts Hugo Hāze. 1918. gadā divās runās arī vairākuma sociāldemokrātu pārstāvis E. Dāvids atbalstīja mūs neatkarīgās Latvijas jautājumā. Sakari ar Vācijas Neatkarīgajiem sociāldemokrātiem un ar Vācijas Reichstāgu bija ārkārtīgi svarīgi. Cīņā par Latvijas neatkarību un demokrātiju tiem bija izcila loma.

Mūsu sakari ar neatkarīgajiem sociāldemokrātiem bija vienīgais kontakts ar Vācijas opozīciju un ār pasauli, kāds jebkādi latviešu grupai bija. Lielinieki gan mēģināja nodibināt sakarus ar Vācijas galējo kreiso "Spartaka" grupu, bet tas viņiem nekad neizdevās.

Jāatzīmē, ka Demokratiskā bloka un Rīgas strādnieku deputātu padomes neatkarības rezolūcijas bija pirmās neatkarības deklarācijas, jo latviešu organizācijas neieņemtajā Vidzemē un Krievijā tai laikā vēl tādas prasības neizvirzīja. Pilsoniskā Latvijas Pagaidu nacionālā padome savu pirmo sesiju noturēja no 1917. gada 29. novembra līdz 2. decembrim Valkā, bet toreiz vēl prasīja tikai autonomiju.

TRĪS MĒNESI VĀCU CITADELES CIETUMA

1917. gada 25. novembrī, kādā dzīvoklī Dzirnauvu ielā, sanāca Latvijas Sociāldemokratijas Rīgas organizācijas 1. okupācijas laika konference. Pārstāvēju šinī konferencē maziniecisko VI apakšrajonu. Tur izcēlās gaŗas pārrunas par to, kas darāms cīņā pret vācu okupāciju. D. Beikas un S. Bergā vadītie galēji kreisie lielinieki skarbi uzbruka J. Daniševskim un viņa vadītai partijas Centrālkomitejai, pārmetot tai izvairīšanos no atklātas cīņas ar vācu okupantiem un klusēšanu. Kreisie prasīja izdot uzsaukumus un rīkot revolucionāras demonstrācijas, sprauŗot par darbības mērķi okupācijas varas gāšanu. Viņi prasīja arī ievadīt revolucionāru aŗitāciju vācu kareivju vidū.

Šī vārdos ļoti revolucionārā taktika bija pilnīgi neiespējama bada, bezdarba un vācu represiju nomāktajā Rīgā. Strādnieki bija bezcerīgi un pasīvi un nevelējās piedalīties kādās akcijās. kuŗu neveiksme jau bija iepriekš skaidri paredzama. Bija gluŗi aplami cerēt, ka 300 partijas biedri spētu kaut ko izdarīt pret vācu 8. armiju, kas bija novietota Rīgā un apkārtnē. Uzsaukumu izdošana ar revolucionāriem saukļiem un sevišķi sacelšanās aicinājumi vācu kareivjiem radītu skarbas represijas un prasītu nevajadzīgus upurus. Visu to izteicu savā runā šinī

konferencē.

Arī J. Daniševskis, J. Lencmanls, R. Eiche u.c. Centrālkomitejas toreiz mērenie lielinieki oponenti pret kreisajiem. Viņi nevēlējās bez vajadzības tikko izveidoto un vājo partijas nelegālo organizāciju likt uz spēles. Tur nelīdzētu, teica viņi, arī Rīgas organizācijas pārdēvēšana par LSD "Spartaka grupu".

Taču kreisajiem bija izdevies konferences delegātu vēlēšanās iegūt nelielu vairākumu, ko viņi izlietoja, savēlot partijas Rīgas komitejā savus ļaudis ar S. Bergi priekšgalā. Tagad viņu rīcībā nonāca arī Rīgas komitejas slepenā spiestuve. Nu viņi varēja rīkoties uz savu roku un izdot uzsaukumus ar Rīgas komitejas parakstu, kā arī rīkot demonstrācijas. Visu okupācijas laiku Rīgas komiteja ieturēja šo galēji kreiso līniju un atradās pastāvīgā konfliktā ar Centrālkomiteju.

Tūlīt pēc konferences Berga Rīgas komiteja izdeva pirmo nelegāli iespiesto uzsaukumu "Lai dzīvo revolūcija!", kas bija iespiests arī vācu valodā. Mazinieku VI apakšrajons atzina uzsaukuma saturu par nepieņemamu un vietām anarchistisku, un atteicās to izplatīt. Šim uzsaukumam sekoja vairāki citi līdzīgi. Decembra pēdējās dienās kreisā Rīgas komiteja izplatīja lapiņu "Uz ielas, biedri un pilsoņi!", aicinot Rīgas iedzīvotājus un vācu kareivjus 1918. gada 6. janvārī demonstrēt pret vācu okupācijas varu. Demonstrācija, protams, neizdevās: policisti un vācu kareivju patruļas nedaudzos demonstrantus izklīdināja un vairākus apcietināja.

Okupantu Rīgas gubernators un viņa pārvalde bija satraukti un uzdeva slepenās kaņālauka policijas [Geheime Feldpollzei] priekšniekam Lešnikam izdarīt pirms demonstrācijas plašas apcietināšanas. Naktī no 1918. gada 5. uz 6. janvāri policija apcietināja apmēram 130 cilvēku. To skaitā bija LSD Centrālkomitejas locekļu vairums - J.

Lenčmanis, R. Eiche, K. Krastiņš, strādnieku deputātu padomes priekšsēdis R. Endrupis, kreiso lielinieku pārstāvis D. Beika u.c. Apcietināja arī mani un vairākus citus maziniekus - V. Straujāni, K. un E. Kurševičus. J. Kleveris u.c. Apcietināšanas bija izdarītas, redzams, pēc revolūcijas laikā presē un vēlēšanās publicētajiem vārdiem. Gadījuma iemeslu dēļ no apcietināšanās paglābās vienīgi J. Daniševskis. Fr. Menders. P. un K. Kalniņi un S. Bergis.

Apcietinātos ieslodzīja Rīgas Cietadeles militārajā cietumā, kur cietuma sargi bija vācu kareivji. Mani apcietināja vēlu naktī un tāpēc steigā ieņēma kādā neapgaismotā kamerā, kur pat gultas nebija. Atlaidos uz asfalta grīdas, kur izklāju savu mēteli, un pārdomāju stāvokli. Man bija 18 gadi, un biju jaunākais no apcietinātajiem. Taču atcerējos, ka pēc 1905. gada revolūcijas vairāki mani radnieki bija ieslodzīti cietumos apmēram tanī pašā vecumā, un nospriedu, ka eju pareizo ceļu. Nodomāju, ka laikam šī apcietināšana nebūs pēdējā manā dzīvē. . . Drīz aizmigu, un otrā rītā mani pārveda uz citu Cietadeles ēku, kur atradās visi pārējie apcietinātie.

Sākumā sēdēju savā kamerā viens pats, bet vēlāk uz manu kameru pārcēla Robertu Eichu [1890-1940], vēlāko Padomju Savienības zemkopības komisāru, ko Staļina laikā nošāva. Cietumā ar viņu iepazinos tuvāk. Eiche bija vecs un idejiski pārliecināts lielinieks, personīgā dzīvē patīkams cilvēks. Pārrunājām gan vecas lietas, gan spriedām par tagadējiem politiskajiem darbiniekiem. Atceros, ka viņš nebija pārliecināts, vai Daniševskis, kas paglābās no apcietināšanas, "izturēsot līniju". Daniševskis jau agrāk neesot bijis viņu cilvēks un esot ļoti svaids. Eiche bija pavadījis emigrācijā Londonā trīs gadus, kas viņu bija jūtami ietekmējuši.

Apcietināto skaitā bija arī rakstnieks Andrejs Upīts,

kas mani uzaicināja kopā ar viņu izdot nelielu, ar roku rakstītu cietuma avīzi. Sarakstījām vairākus avīzes numurus, kas tad cirkulēja no kameras uz kameru un ienesa mazliet dzīvības mūsu izolētajā stāvoklī.

Cietuma apstākļi nebija pārāk stingri, jo sargi bija kareivji, kas izturējās pret apcietinātajiem bez sevišķa naida. Kāds no viņiem teica, ka viņš pats esot Vācijas sociāldemokrātu partijas biedrs. Rītos un vakaros visas kameras atslēdza vienlaicīgi, tad gājām "apkopties", bet varējām arī uz īsu brīdi satīties ar citās kamerās ieslodzītajiem un aprunāties ar viņiem. Vienīgais ļaunums bija, ka mums nedeva pastaigu, kāpēc visu laiku bija jāuzturas slēgtās telpās.

Pēc dažām nedēļām sākās pratināšanas, kuŗas izdarīja slepenpolicijas namā, kas atradās Cīdadeles tuvumā. Mani pratināja pats Lešniks. Viņš paskaidroja, ka steigā esot bijis jāapcietina liels skaits cilvēku, bez tuvākas viņu politiskās stājas noskaidrošanas, vadoties no uzskata "boļševitzki, menševitzki, alles vitzki!" Tagad nu tomēr lietas apstākļus par katru apcietināto noskaidrojot, un vienu daļu varēšot atbrīvot. Pret mani viņam nekādu konkrētu apvainojumu neesot.

Vēlāk noskaidrojās, ka apcietināto mazinieku labā, Demokratiskā bloka uzdevumā, Rīgas gubernatora pārvaldi bija apmeklējis Dr. M. Valters un prasījis mūs atbrīvot. Valters, kas bija beidzis Liepājas vācu ģimnāziju un ilgus gadus pavadījis emigrācijā Šveicē, ļoti labi pārvaldīja vācu valodu un ar savu cienīgo uzstāšanos laikam spēja pārvaldes vīrus ietekmēt. Valteram varēja būt panākumi arī tāpēc, ka viņš kaŗa pirmajos gados, dzīvojot Helsinkos, bija sadarbojies ar ķeizariskās Vācijas izlūku dienestu.

Martā apmēram 30 apcietinātos, to skaitā visus maziniekus un Andreju Upīti, atbrīvoja. Tā beidzās mans

pirmais apcietināšanas laiks. Atgriezos atkal politiskajā pagrīdes darbā.

Pārējos apcietinātos nosūtīja uz koncentrācijas nometni Krimūnās. Vēlāk apcietinātos sūtīja uz otru tādu nometni Ventspilī. Viņu vidū bija mans draugs Arvīds Zeibots un agrākais "Jaunā Vārda" redaktors Ērmanis Pīpiņš.

Pavasārī un vasarā apcietināja vēl kādu simtu rīdzinieku, tiklab strādniekus, kā arī latviešu intelligences pārstāvjus. Slepenpolīcija joprojām grābstījās kā pa tumsu, tikai reti kāds no apcietinātajiem bija nodarbojies ar politiku vai nāca no Demokrātiskā bloka aprindām. Arī šoreiz daļu atbrīvoja Ķeizarmeža [vēlākā Braslas] dzelzceļu stacijā, bet pārējos neapkurinātos lopu vagonos aizsūtīja uz Ventspils nometni. Reiz apcietināja arī manu tēvu, P. Kalniņu. Kad viņu naktī aizveda, uzgāju tūliņ pie Kārļa Ulmaņa, uzmodināju viņu un izstāstīju, kas noticis. Uzklaustījis manu bēdu stāstu, viņš teica: "Sūtīsim Valteru uz gubernatora pārvaldi, lai mēģina izpestīt!" Taču tēvs atgriezās jau pēc dažām stundām, atbrīvots ar paskaidrojumu, ka noticis "pārpratums".

SOCIĀLDEMOKRATU PARTIJAS SAŠĶELŠANAS 1918. GADĀ

Šinī laikā attiecības sociāldemokrātu partijā saasinājās arvien vairāk. Pirmkārt, mūsu propaganda par Latvijas neatkarību stāvēja krasā pretrunā ar partijas lielnieciskās vadības prasību par Latvijas atgriešanos Krievijas varā.

Otrkārt, lielinieku diktatūras nodibināšana Krievijā, demokrātiski vēlētās Satversmes Sapulces padzišana ar lielinieku vadīto latviešu strēlnieku palīdzību [6. Tukuma pulks] un Pēteru Stučkas iesaistīšana Ļeņina valdībā izraisīja

asu nosodišanu mazinieciskajā VI apakšrajonā. Pēc Vidzemes okupācijas, ko vācu armija izdarīja 1918. gada februārī, Rīgā atgriezās vairāki maziņieki un informēja par lielinieku izrīcību tur pēc Rīgas krišanas. No partijas bija izslēgts V. Bastjānis, kas Vidzemes zemes padomē bija kritizējis lielinieku politiku. Mazinieki Vidzemē bija Satvermes Sapulces vēlēšanās uzstājušies ar savu kandidātu sarakstu. Lielinieku varas iestāde "Iskolats" slēdzis visus latviešu nelielnieciskos laikrakstus, to skaitā arī "Strādnieku Avīzi".

Treškārt. Ļeņina valdība noslēdza 1918. gada 3. martā Brestļitovskā miera līgumu, atsakoties no Kurzemes un Vidzemes, tādā kārtā atdodot Latvijas lielāko daļu ķeizarskajai Vācijai, kas iekšpolitiski nozīmēja reakcionāro baltvācu baronu varu visā Baltijā. Miera delegācijā Brestļitovskā bija piedalījies arī latviešu lielinieku vadonis P. Stučka. Partijas Centrālā un Rīgas komiteja akceptēja Brestas līgumu, bet maziņieki to asi noraidīja kā Latvijas upurēšanu, lai saglābtu lielinieku diktatūru Krievijā. Izcēlās asas sadurmes. Atceros kādu slepeni sapulci Pārdaugavā, kur Mendērs asi kritizēja lielinieku politiku kā kaitīgu Latvijas interesēm un klausītāju simpātijas bija viņa pusē, jo latvieši nevēlējās nākotnē palikt vācu varā.

Lielinieki bija satraukti par mūsu informāciju neatkarīgajiem sociāldemokrātiem vācu Reichstāgā. Kopā ar Demokrātisko bloku prasījām Latvijas tautas pašnolemšanos un neatkarību. Mūsu sadarbība ar pilsoniskajām partijām lielinieku vadībai bija nepieņemama.

Šādos apstākļos lūzums bija neizbēgams, pretešības vairs nebija samierināmas. 1918. gada martā Pauls Kalniņš un Fricis Mendērs uzrakstīja plašu rezolūciju: "Krievijas revolūcijas lielnieciskais posms. Brest-Ļitovskas miers un Latvijas sociāldemokratijas uzdevumi". Mēs tanī nosodījām

lielinieku diktatūru, noraidījām Brestļitovskas mieru un aicinājām Latvijas sociāldemokratu cīnīties par neatkarīgu un demokrātisku Latviju. Šis bija tas dokuments, kas izraisīja agrāk vienotās partijas galīgo šķelšanos. Mēs pieņēmām šo rezolūciju VI apakšrajonā, un tai pievienojās arī Sociāldemokrātiskā Jaunatnes savienība. Rezolūciju pavairojām uz šapirogrāfa un izplatījām partijas pārējos rajonos, kā arī Demokratiskā bloka aprindās.

Kauliņi bija mesti. Sākās organizatoriskā norobežošanās.

Vispirms atsaucās kreiso lielinieku Rīgas komiteja, kuŗas ierosmē partijas Rīgas pilsētas konferencē nolēma, ka "VI apakšrajonā politiskās rezolūcijas autori un atbalstītāji" uzskatāmi par revolūcijas pretiniekim un izslēdzami no partijas. Rīgas komitejai bez tam bija speciāla rezolūcija, vērsta pret P. Kalniņu un Fr. Menderu. Tie uzskatāmi par "galvenajiem iniciatoriem" maziņu politiskai kampaņai un piedalījušies apspriedēs "ar latviešu birģeļiem", un par šādu "kaitīgu un noziedzīgu darbību" izslēdzami no partijas. Menderu vairs konferencē nepielaida, tad arī pārējie maziņu un Jaunatnes savienības delegāti atsacījās piedalīties. Konference pieņēma bez pretrunām S. Berga ierosināto, plašāk motivēto rezolūciju par sakaru pārtraukšanu ar maziņiecisko VI apakšrajonu.

Galīgais lēmums šinī lietā bija jāpieņem Latvijas konferencei, kas notika maijā, Rīgā, piedaloties vienīgi lieliniekiem. Tā pieņēma garu rezolūciju par "attiecībām pret viltus sociālistiem", kas polemizēja pret maziņu rezolūciju. 12 punktos mūs apzīmēja par nodevējiem un proletariāta pretiniekim, kas esot saplūduši "vienotā pretproletāriskā masā, kopā ar visiem birģeliskiem un junkuriskiem kontrrevolūcionāriem". Ar šādu nepatiesu motivāciju konference nolēma izslēgt maziņiekus no partijas

un pārtrauca sakarus ar Sociāldemokratisko Jaunatnes savienību, kas solidarizējās ar mums.

Šīs izslēgšanas rezolūcijas autors bija J. Daniševskis. Viņu pēdējo reizi satiku pirms šiem dramatiskajiem notikumiem 1918. gada aprīlī kādā Centrālkomitejas sēdē. Atceros, ka viņš pēc sēdes man privātā sarunā teica: "Brūno, tagad risinās revolūcija, un mēs esam tā revolūcijas smēre, kuŗā mēs tiksim samalti!". Šajos vārdos bija daudz patiesības, vismaz pašu Daniševski komūnistiskā revolūcija, Staļina terrora laikā, samala. Kopš tās reizes nekad vairs neesmu viņu satīcis.

Bija noslēdzies nozīmīgs posms latviešu sociālistiskās kustības vēsturē. 14 gadus ilgi uzturētā partijas vienība, kas sāka irt jau 1914. gadā, izbeidzās. Bija noticis dziļš, principiāls lūzums, kas uz visiem laikiem šķīra sociāldemokratu no lieliniekiem, vēlākajiem komūnistiem.

LSDSP NODIBINĀŠANĀS

Maijā un jūlijā noritēja organizatoriskā norobežošanās, VI apakšrajonā katrs slepenais pulciņš apsprieda, kur palikt - pie lieliniekiem vai sekot maziniekiem. Daži pulciņi aicināja runātājus no abām pusēm un tad nobalsoja ko darīt. Atceros, ka biju aicināts uz galdnieku pulciņu, Grīziņkalna tuvumā, diskutēt ar lielinieku propagandistu, Rīgas komitejas locekli A.Vecgaili [1889-1933]. Pēc vairāku stundu ilga strīdus pulciņš nobalsoja pievienoties maziniekiem. Rezultātā visi 99 VI apakšrajonā biedri norobežojās no lielinieku uzskatiem un nolēma dibināt savu tīri sociāldemokratisku partiju.

Līdzīgas diskusijas un izlemšana par nākotni noritēja arī Jaunatnes savienībā. Sekojot savienības mazinieciskai

Centrālkomitejai, pulciņu vairums nolēma turēties kopā ar maziņkiem. Mazākums ar skolotāju J. Čulīti aizgāja pie lieliņkiem. Spēku samēri toreiz mazajā nelegālajā savienība bija: 75 sociāldemokrāti un 25 lieliņki.

1918. gada 17. jūnijā, kādā privātā dzīvoklī Ģertrūdes ielā, maziņeciskie pulciņi un Jaunatnes savienības vēlētie delegāti sanāca kopīgā konferencē. Nolēma atjaunot veco partiju. atgriežoties pie agrākā partijas nosaukuma, kāds bija partijas pirmajos gados Latvijas Sociāldemokrātiskā Strādnieku Partija [LSDSP]. Agrākā vārda "latviešu" vietā likām "Latvijas". Vēlējāmie izcēlt mūsu kopību nevien ar latviešu tautu, bet arī ar šīs tautas zemi, nākamo Latvijas valsti. Konference deklarēja, ka tā paliek uzticīga LSDSP vecajiem demokrātiskajiem principiem un norobežojas no lieliņu diktatūras Krievijā. Konference noteica cīņu par Latvijas neatkarību un demokrātisku republiku par LSDSP galveno uzdevumu. Tā kā lieliņu partija bija faktiski atmetusi vecās partijas 1905. gada demokrātisko programmu, tad konference nolēma uzskatīt LSDSP par vecās partijas turpinājumu. Lieliņki paturēja Latvijas sociāldemokrātijas "Spartaka" grupas nosaukumu, bet septiņus mēnešus vēlāk, savā kongresā 1919. gada martā, pārdevējās par Latvijas komūnistisko partiju [LKP].

Konferencē ievēlēja partijas Centrālkomiteju [konspirācijas dēļ slepenā balsošanā], kuŗā citu starpā ietilpa Pauls Kalniņš, Fricis Menders, Kārlis Kurševics un es. Mani CK vēlāk nozīmēja par partijas sekretāru, šai darbā sabiju līdz 1926. gadam. Drīz pēc konferences mums izdevās nodibināt sakarus ar sociāldemokrātiem, kas bija palikuši Valkā, Jelgavā un Liepājā. Vēlākais Saeimas deputāts Pauls Lejiņš atjaunoja Liepājā kādreiz spēcīgo partijas organizāciju. Sākām izdot savu biļetenu "Ziņotājs", kur paudām demokrātijas un neatkarības idejas.

Lielinekiem līdz Brestļitovskas miera līgumam nebija nekādu sakaru ar Krieviju un turienes latviešu lielinekiem. 1918. gada aprīlī Rīgā ieradās Padomju Krievijas konsuls Roze, kas izveidoja lielu biroju ar 20 darbiniekiem. Viņš noorganizēja šejienes lielinekiem sakarus ar Maskavu, kur 1918. gada vasarā sāka darboties latviešu lielineku ārzemju birojs. Roze izkārtoja arī izbraukšanas atļaujas latviešiem, kas vēlējās pārcelties uz Krieviju. Jau jūnijā uz Padomju Savienību atgāja vilciens ar daudziem ievērojamiem lielineku darbiniekiem. Viņu starpā bija J. Daniševskis, R. Endrups, R. Eiche un J. Lencmanis. Viņu vietā palika mazāk pazīstami gari. Viens no viņiem bija J. Krūmiņš-Pilāts, kas Rīgā ieradās no Vidzemes.

1918. g. vasara bija okupācijas grūtākais laiks. Pārtikas apgāde ārkārtīgi pasliktinājās. Rīgā ļaudis badojās, un pat okupācijas pārvalde bija spiesta ierīkot "kaŗa ķēķus". Tur vienai daļai iedzīvotāju izsniedza vājas viras. Tas bija klusuma un paguruma laiks. Polītiskajā laukā iestājās atslābums. Rietumu frontē risinājās lielie vācu armijas jūnija un augusta uzbrukumi.

Šinī laikā ķeizariskā Vācija un vācbaltu muižniecība īstenoja Latvijas anektēšanas un kolonizēšanas plānus. 1918. gada 27. augustā Berlīnē noslēgtais krievu-vācu papildlīgums nodeva Vācijas rīcībā arī Igauniju un Vidzemi. Sevišķi vācu virspavēlniecība izrādīja lielu aktīvitāti, turpretī valdība un reichstāga vairākums bija atturīgāki. Svarīga loma šinī spēlē bija arī Kurzemes militārās pārvaldes priekšniekam A. fon Gosleram, kas pats bija konservatīvs deputāts. Šis vīrs visā okupācijas laikā nekad nebija runājis ar latviešu polītisko partiju pārstāvjiem! Vācbaltu pilnvarotie Berlīnē sistemātiski apstrādāja Reichstāga partijas, presi un valdības iestādes. Viņi netraucēti un pastāvīgi brauca no Rīgas uz Berlīni un atpakaļ, kamēr latviešu politiķus neizlaida no Latvijas. 1918. gada

martā un aprīlī okupanti sasauca Kurzemes un Vidzemes-Igaunijas "zemes sapulces" [landtāgus], kas "vienprātīgi" lūdza, lai Kurzeme, Vidzeme un Igaunija dibinātu "monarchistiski konstitucionālu" Baltijas valsti. Viņi vēlējās, lai par valdnieku būtu Vācijas ķeizars. Šīs zemes sapulces nebija demokratiski vēlētas, bet okupācijas varas organizētas. Baltijas vāciešiem bija vairākums, bet latviešus pārstāvēja daži vāciski orientēti Rīgas advokāti un pagastu vecākie, ar vēlāko Saeimas deputātu A. Krastkalnu priekšgalā. Protams, ka viņiem nebija nekādu pilnvaru runāt Latvijas tautas vārdā.

Mūsu partija 1918. gada vasarā attīstīja lielu aktivitāti, lai ar mūsu slepenajiem kurjeriem informētu vācu Neatkarīgos sociāldemokratus par šo okupantu organizēto zemes padomju īsto raksturu, prasot Latvijas republikas nodibināšanu. Saņemot "Leipziger Volkszeitung", mēs ar gandarījumu no pasaules izolētajā Rīgā lasījām, ka mūsu draugi G. Ledeburs, H. Hāze un O. Kons Reichstāga vairākkārtīgi aizstāvēja mūsu prasības. "Zemes padomju" lēmumus viņi apzīmēja par pašnolemšanās tiesību viltošanu. Tā pat visdrūmākajā okupācijas laikā mūsu brīvības prasības atskanēja Vācijas parlamentā!